

МЕТОДОЛОШКО УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ НАУЧНОГ ДЕЛА

ПРИСТУП

Под појмом *рад* подразумева се: специјалистички, магистарски, докторски, научна студија или други рад који је припреман и одбрањен у оквиру факултетских програма заснованих на важећим законима и прописима. Овако одређен рад чини основу за припрему и објављивање научне монографије у једној од библиотека *Задужбине Андрејевић* (у даљем тексту: *Задужбина*) за које су донети посебни критеријуми и правила и друга практична упутства.

Научна монографија је рад у коме се аутор „подробно бави само једним проблемом неке науке или животом и радом само једног писца, уметника, филозофа и тако даље“ (Вујаклија, *Лексикон*, Просвета, Београд, 1972, стр. 590).

У Правилнику за вредновање научних радова који је донет на основу Закона о научноистраживачкој делатности („Сл. гласник“ бр. 110/05 и 50/06) слично је дефинисан појам научне монографије од националног значаја М41 и М42 и начин вредновања (стр. 11, 12). Мастер радови нису предмет овог закона али се, према критеријумима и правилима *Задужбине*, монографија приређује на исти начин, што је добра припрема младих стваралаца за писање будућих научних радова. Ови радови се по аналогiji могу третирати као *монографске студије* (поменути Правилник, стр. 13), **што је наш предлог**.

За научне студије и друге облике научних радова који се припремају за штампу у оквиру библиотека *Задужбине* наведена објашњења служе за усаглашавање тих радова са прописима који дефинишу научне монографије и њихово вредновање.

Критеријуми и правила за сваку библиотеку *Задужбине* и **техничко упутство** представљају основне смернице за припрему рада изабраног за штампу и, као јавни документи, налазе се и на веб сајту *Задужбине*. *Критеријуми и правила* садрже битне одреднице које се заснивају на прописима који дефинишу научноистраживачки рад тако да су са њима комплементарни, док се применом техничког упутства обезбеђује одговарајућа форма научној монографији.

Из ових разлога за ауторе је значајно да ставове изнете у *критеријумима и правилима*, *методолошком* и у *техничком упутству* примене на решења до којих се долази у припреми рада. У томе је аутору на располагању помоћ чланова редакцијских одбора и уредника. Ако је било шта нејасно, треба се одмах обратити редакцији. Веома је важно да аутори не користе став: „може и овако“. Можда и може, али је то често супротно *критеријумима и правилима*, овом и *техничком упутству* и нашем вишегодишњем систему припреме рада који, ако се поштује, обезбеђује одговарајући третман научне монографије.

Опште упутство гласи: не треба импровизовати, већ се треба придржавати правила и критеријума и треба применити упутства. То је најбрже, једноставно је и ефикасно, а сарадници *Задужбине* су ту да пруже помоћ у припреми рада.

ЗАШТО СЕ ПРИРЕЂУЈЕ РАД

Одговор је једноставан. Рад се приређује да би добио обележје националне монографије и стекао претпоставке за научно вредновање (у Правилнику шифре: М41 и М42).

Одбрањени радови чине полазну основу будућих монографија и, без обзира на њихов мали тираж и технику штампе, објављени су и доступни јавности.

Рад чије је приређивање предмет овог текста треба да се разликује од рада одбрањеног пред комисијом и који, са другим истраживањима и објављеним радовима аутора, чини основу новог научног дела – монографије. Само је тако могуће од обављених истраживања и објављених радова из одговарајућег предмета добити нову научну јединицу – монографију а истовремено **сачувати постојеће референце, нарочито одбрањени рад** (он се не поништава јер се не преписује у нови). То је заједнички интерес аутора и *Задужбине* и има значаја за науку. Монографија је важна за напредовање аутора – њом аутор комуницира са релевантном научном јавношћу која о њој даје научни суд.

Битно је да аутор приликом припреме за писање монографије уважава ставове који детерминишу научну монографију.

1. Шта из досадашњих радова, укључујући и одбрањен рад, и од нових сазнања и истраживања аутор жели да саопшти научној јавности у оквиру дефинисаног предмета будуће монографије? **То је циљ!**

2. Којој се научној јавности аутор обраћа монографијом? Научна јавност мора да буде квалификована за предмет који је обрађен у монографији, те само она може да донесе мериторни суд о доприносу монографије научној мисли и пракси. **То је циљна група!**
3. Како да аутор изложи оно што жели да саопшти да би изнети ставови и идеје били разговетни, употребљиви? **То је реализација циља усмереног према циљној групи!**

ШТА ТРЕБА УРАДИТИ

1. Полазећи од претходно наведена три става, *рад* треба ослободити школског обрасца (методологије): теза, хипотеза, циљ, метод, дискусија и слично. У монографији која се припрема нема потребе да се опширно образлажу и доказују већ изнете чињенице, резултати, закључци **зато што је то већ урађено и пред квалификованом комисијом одбрањено**. Монографију јавност оцењује по другим мерилима, првенствено према употребној вредности решења, закључака и ставова за дефинисан предмет, значаја садржаја и резултата, актуелности и доприносу српској и светској науци. Стога у функцији наведеног треба пажљиво користити резултате истраживања и ставове изнете у претходним радовима, уважавајући и временску димензију.
2. Рад треба организовати и одредити се за обраду актуелног предмета; оно што није акутелно нема употребну вредност. Одговарајућом интерпретацијом (једноставнијом и јаснијом) треба заокружити материју која се нуди читаоцу, са што мање дескрипције, понављања коришћених текстова, дефиниција, табела, графикана, закључака, циљева и дискусија из одбрањеног рада и других радова који аутор користи у писању монографије, јер се то све већ налази у објављеним текстовима и *раду* који је одбрањен пред комисијом. **Веома битна литературна јединица будуће монографије јесте верификован рад аутора**. Он је значајна основа за израду монографије (штити аутора од евентуалних примедби о преименовању *рада* у монографију), као и нови образложени ставови аутора и његови други радови о теми која је предмет монографије. Те радове треба користити, истицати и по потреби цитирати. Читалац треба да види да је монографија резултат ауторовог вишегодишњег труда и да представља резултатски врх обрађеног предмета. **Монографија мора да има функционалан број ауторских дела из објављених радова од којих најмање пет из квалификованих радова, јер је она њек у њом случају рад у рангу националне монографије према прописима који се односе на оцену научних дела**.
3. Циљ монографије није истоветан циљу одбрањеног рада. У одбрањеном раду је циљ постигнут самим тим што је аутор постао специјалиста, магистар или доктор наука. И то је урађено у складу са одговарајућом методологијом. Тај рад је аутору комисијски признат – верификован. Ако би без приређивања, прерађивања и освежавања материје тј. актуелизовања аутор дао свој рад у штампу добило би се све исто (или мало другачије) у различитом „паковању“. Тада је **ОДБРАЊЕН РАД = МОНОГРАФИЈА** и у том случају **не добијају се две научне јединице** – све је исто, само је друго корицење. Значи, за израду монографије **циљ је да се искористи обављена истраживања аутора без понављања** (преписивања *рада* у „монографију“) **и без школске методологије**. У монографији аутор аутоцитатима читаоца упућује на своје претходно публиковане радове, првенствено на верификовани *рад*, и тако се избегавају дескрипција, преписивање, сувишне табеле и друга техничка и графичка решења, коришћени закључци и слично. Простор који је на располагању рационално се користи и чува за занимљива и свежа казивања која обогаћују научну монографију уносећи шири поглед на проблематику. Овако урађена монографија аутору ће повећати углед и помоћи у напредовању, а *Загужбина* оправдава напоре који се чине од избора рада до презентације одштампане монографије.
4. Извесно је да у изради монографије треба користити општа и наменска методолошка знања и решења којима су аутори овладали образовањем на разним нивоима. Можда је сувишно рећи, али није на одмет истаћи да аутор треба да тежи језгровитости казивања и треба да води рачуна о начину изражавања у циљу повећања употребне вредности научног рада.

ОСВРТ НА САДРЖАЈ МОНОГРАФИЈЕ

На основу потврђене вишегодишње праксе *Загужбине*, монографија треба да има следећу оквирну конструкцију – садржај који истиче њену особеност у научној литератури.

1. На корици се пишу наслов књиге и име аутора. Пошто је садржина нова, онда наслов монографије треба да се разликује од наслова одбрањеног рада и од других радова аутора који се користе при писању монографије, разуме се и од радова других аутора који су се бавили датим предметом. Дугачак наслов књиге није добро решење. Треба се придржавати става: што је наслов краћи, то је квалитетнији, јер је уочљивији, лакше се памти, маркетиншки је употребљивији и слично. Школски је приступ да наслов осликава садржину књиге (и обрнуто). Овде наслов асоцијацијом треба да „открива“ садржину читаоцу.
2. На првој страни одштампане монографије налази се назив библиотеке, на другој су подаци о издавачу, аутору и сл. (импресум), на трећој се понавља наслов монографије. Четврта страна је празна и, уколико жели, аутор је може употребити за посвету примерену научној књизи.

3. **Садржај** је на петој страни и није посебна глава, те се не нумерише. Обим садржаја износи највише до две стране или 70 редова. Он се конструише по десетном систему (као и текст у књизи) и до три подеока: 1., 1.1., 1.1.1. Конструкције нпр. 1.1.1.1. и сличне нису примерене јер научна монографија није анализа којом се рашчлањује неко стање, садржина и слично, већ обрада дефинисаног предмета. (Могућа су, због природе текста, извесна одступања, што је предмет договора.)

Анализе су друге врсте стручних радова, нису научна дела, без обзира на то колико су корисне. Исти случај је и са приручницима, уџбеницима и сличном корисном и често незаобилазном литературом.

4. Ако аутор жели **предговор**, та глава се не обележава, али се уноси у Садржај. Обим је једна страна (до 25 редова), ређе две стране (до 50 редова). Од овог текста почиње тзв. *књижно шело*. Предговор није обавезан. Ако постоји представља концизна поруку аутора о важним елементима настанка монографије, умерено захваљивање и слично.

5. **Сажеџак** носи број 1 и представља *прву главу монографије*, следи **Abstract** (број 2). **Abstract** је превод сажетка на енглески језик. Ове текстове треба врло пажљиво писати јер они читаоца уводе у књигу и од тога често зависи њена употребна вредност, они имају висок ранг у структури монографије, као што је случај и са индексом појмова, литературом и резимеом на енглеском језику. **Сажеџак** и **Abstract** су обима од по 30 редова за библиотеке *Specialis* и *Initium*, и од по 60 редова за библиотеке *Academia*, *Dissertatio*, Посебна издања, *Educatio* и *Inspiratio*. Иза њих следи 10 кључних речи. **Кључне речи** су битни појмови обрађене материје који указују читаоцу на предмет књиге, носе и асоцијативну снагу, а део су и информационог система у библиотекарству (*кључна реч* која садржи више од две–три речи није адекватна и неупотребљива је у информационом систему). Кључне речи треба уврстити и у индекс појмова који представља посебну главу у монографији.

6. Ако постоји **увод**, онда је то трећа глава. Увод није обавезан, али ако га аутор предвиди тада је функционални део књиге. Упутно је у уводу одредити предмет монографије. Обратите пажњу: предговор и увод су различите ствари! Залажемо се за увод у коме се не теоретише, већ се првенствено омеђава предмет монографије и тако избегава евентуални неспоразум са читаоцима. Аутор треба да има на уму читалачку публику за коју пише научну монографију (кога треба увести у материју обрађеног предмета итд.).

Аутор у монографији исказује одређену научну зрелост у презентацији материје и истиче омеђеност предмета, чиме се обезбеђује од евентуалних приговора „зашто није писао и о томе...“. Битно је да аутор, кроз дефинисан предмет, са потребним ауторитетом изложи материју а да притом не упадне у замку излагања „од 1 до 101“, јер монографија не служи за проверу знања аутора – полагање испита, она подиже ниво знања читалаца.

Значајно је поново истаћи – увод не треба оптерећивати теоријом којом се читалац „води кроз историју предмета“ зато што се монографија ради за конкретну научну јавност која је квалификована за њен предмет.

7. **Текст** се разврстава по *главама* – деловима монографије. Кроз *главе* се материја операционализује. Оне су конструктивни елемент књиге, њена статика. Главе могу имати *поглавља* а ове ниже јединице, уколико је то неопходно за разумевање излагања. Не треба заборавити да су и пасуси део нижих јединица казивања, све до реченица и речи, како нас учи методологија писања научних текстова. Дакле, *књига је сисџем са својим подсисџемима и нижим јединицама*. То се може исказати и графички, што је корисно за аутора нарочито у фази припреме, обраде и разврставања материје. Дефинисан скелет функционално се попуњава да би се аутор једноставније и јасније исказао и створио конзистентан и кохерентан текст, увек у вези са омеђеним предметом монографије. Разуме се, претходно аутор треба да идејно дефинише монографију „по дубини и ширини“, то јест: шта желимо да саопштим о из својих истраживања, коме и како; уз сталну тенденцију диференцирања од радова који чине основу за израду монографије.

Ваља обратити пажњу на равнотежу изложене материје, обим глава и подглава. Под тиме се подразумева неопходна „статика“ књиге, тј. свим деловима материје поклања се подједнака пажња и простор се пропорционално користи. Важно је истаћи да *сажимањем шексџа и концизним излагањем књига добија на вредносџи*.

8. **Закључак** је посебна глава монографије, следи после изложене материје. Треба да буде кратак, јер ако је дужи од две до три стране губи смисао. Најчешће се у таквој ситуацији препричавају изнети ставови, долази до понављања. Закључци могу да буду и „расути“ и по деловима књиге, нпр. на крају сваке главе – али то не препоручујемо, јер постоји ризик од могућег дезавуисања предмета монографије.

9. Ако **напомене** постоје, онда се уносе у посебну главу књиге да би се избегле фусноте – забелешке испод текста на страницама. Наводе се по реду појављивања у тексту, обележене су редним бројевима у тексту на који се односе, концизно и информативно за читаоца. Превелик број одредница или одредница које су преобимне указује на дифузно излагање материје, што не побољшава квалитет књиге. Обележавање напомена у тексту објашњено је у техничком упутству.

Често је слаба страна напомена у опредељењу аутора – шта представља основни текст а шта напомена којом се упозорава читалац. Друга слабост је мешање података из главе *Лиџерајшџура* са текстом објашњења чиме се дуплирају показатељи. Напомене су неопходно објашњење неког узрочно-последичног стања које „омета“ казивање, па је аутор принуђен да их издвоји како би читалац могао боље да разуме текст. Аутор увек треба да има на уму о којем је читаоцу реч (монографија је намењена научницима, без обзира на то што је слобода читања загарантована свима, те оно што је познато не треба објашњавати, нарочито не детаљно).

10. **Лиџерајшџура, библиографија**, важна је подршка књижи. Има смисла само ако је функционална у односу на изнету материју. Непримерено је да књига од нпр. 100 страна текста има 300 и више наведених библиографских јединица. То не оставља повољан утисак на читаоце, а нарочито не на стручњаке. Три до четири стране извора, добро одабраних и разврстаних, дају потребну тежину монографији и указују на објективност аутора (увек се претпоставља да је аутор начитан, па не мора да то демонстрира посебно). Навођење литературе чије извориште представљају дневна штампа, интернет и други медији, захтева одређену обазривост у зависности од предмета монографије.

Посебно истичемо значај навођења свог дела које је основа за писање монографије, као и навођење других ауторових радова који су од значаја за предмет који је разматран у монографији. Аутори који у библиографији монографије не наведу свој *pag* који чини основу приређивања у суштини одустају од идеје да је монографија **нов рад**, већ поручују читаоцу да је то **исто** или **мање више исто**.

У техничком упутству описан је поступак обележавања коришћења референци у тексту и обележавања странице на којој се налазе коришћени цитати и (нарочито) аутоцитати уз наведене литературне јединице. (Ово није неопходно али је корисно нарочито за евентуално вредновање монографије.)

11. **Индекс појмова и/или имена** долази на крају текста монографије, а испред плаве *Summary*. Индекс појмова по суштини представља продужен списак кључних речи и читаоцу треба да помогне у доношењу одлуке о томе „да ли му је потребна књига и због чега“, јер је индекс првенствено асоцијативног значаја за читаоце. Ако је реч о помоћи читаоцу, онда она треба да буде ефикасна, а ефикасна је ако је текст јасан, прегледан и у функцији потребе корисника у оквиру датог предмета монографије. Преобиман индекс појмова не побољшава квалитет монографије – индекс појмова дужине десетак или више страна (уместо на две до три) није од значајне користи читаоцу. Индекс појмова обавезно садржи кључне речи наведене у *Сажетак* и битан је за цитираност рада.

Појмови/имена наводе се по азбучном или абecedном реду у зависности од тога којим се писмом штампа монографија.

Аутор уз текст књиге предаје списак појмова (индекс) без уписивања бројева страна на којима се појмови појављују – пошто је прелом књиге готов, аутор приликом ревизије текста бележи бројеве страна за битна места на којима се ти појмови налазе, највише до шест (не користећи функцију аутоматског тражења). Корисно је да монографија има и друге индексе – коришћене скраћенице, имена личности и слично, о чему одлучује аутор.

12. **Summary** је последња глава у монографији уколико се текст ради на српском језику. Овај текст омогућава да књига буде доступна читаоцима и ван српског језичког подручја. *Summary* представља приказ битних ставова изнетих у раду и почиње са насловом књиге на енглеском језику. Треба да буде обима између 8 и 16 ауторских страна. Ако се књига ради и/или на енглеском језику није потребан *Summary*.

Треба правити разлику између два текста на енглеском језику. *Сажетак* и његов превод на енглески – *Abstract* првенствено су намењени језгровитом презентирању монографије, док је дужи текст на енглеском – *Summary* у извесном смислу „ваша књига у малом“.

13. **Прилози** нису обавезан део монографије – ако се аутор определи да их уврсти у монографију, онда они чине њен последњи део (иза текста *Summary*), они су „прилог књижи“ и условно чине монографију.

Монографије на два језика

Монографија се може приредити на два језика: (а) на српском и једном од светских језика или (б) на српском и на језику на коме је рад одбрањен. У том случају обим монографије, дефинисан у техничком упутству, може се повећати до 10%. Најчешће је половина текста монографије на једном и друга половина на другом језику, држећи се утврђеног садржаја. Наслов је на оба језика. Литература се не преводи, даје се изворно и штампа у оквиру српског дела књиге. Ако је други језик енглески – *Abstract* се смешта у део књиге који је на енглеском језику, а текст *Summary* се не припрема. Да би се избегло понављање слика, табела и других графичких приказа, испод њих се дају описи на оба језика и читалац се обавештава где се они налазе.

Када други језик није енглески, оваква монографија практично има три сажетка (на српском, енглеском и другом језику) и текст *Summary* на енглеском.

Посебно подржавамо радове на два језика – на српском и енглеском или неком другом језику. Ово је битно због цитираности рада од стране корисника, као и због функционисања јавног електронског сервиса *Задужбине*.

Рад може да буде и на три језика, али су то посебни аранжмани.

Под српским језиком првенствено подразумевамо ћирилично писмо и истичемо да нису оправдане примедбе аутора да „текст има доста латинских и енглеских израза“ те није подобан за штампање ћирилицом.

МОНОГРАФИЈЕ НА СТРАНОМ ЈЕЗИКУ

Израда монографије на енглеском језику ради се као да је на српском, с тим што је прва глава *Abstract*, друга *Сажетак*, а последња глава у књизи је *Резиме* на српском језику.

Када страни језик није енглески, *Сажетак* је на језику за који се определио аутор и на српском, а *Abstract* и *Summary* су на енглеском.

Важно је обратити пажњу на то да текст, поред тога што је коректан с научног становишта, треба да буде коректан и са језичког, те се, приликом припреме рада, препоручују сарадња са квалификованим лицима.

ЦИТАТИ И АУТОЦИТАТИ

Цитати аутору служе да документује тврдњу или став изнет у монографији. Цитати су дословно навођење туђих мисли, омеђени су наводницима и обележени су бројем (у угластој загради) под којим је цитирано дело уписано у глави *Литература*. Парафразиране мисли су концизно препричан текст преузет из дела другог аутора; не употребљавају се знаци навода али се у угластој загради наводи под којим је парафразирано дело уписано у глави *Литература*, као што је објашњено у техничком упутству.

Аутоцитати се односе на радове самог аутора. И они могу бити цитати или парафразе. У тексту се означавају на већ наведен начин и на крају референце уписане у глави *Литература* по реду навођења бележе се бројеви страна на којима се они налазе. Када је реч о цитирању сопствених радова, без чега нема позитивног вредновања монографије, аутор мора да врло пажљиво и одговорно поткрепљује (документује) своја излагања. За научну монографију ово је услов успеха и стога истичемо још једном – монографија је и резултат ауторових претходних, јавности представљених, радова.

Истичемо да нема научног дела без коришћења адекватне литературе коју треба коректно и колегијално презентирати.

Молимо, запамтите!

Књига се пише за читаоца, а не за аутора! Читалац је пробирљив, критички настројен и има све мање времена, као и аутор у приликама када је читалац радова других аутора.

Текст монографије ваља припремати пажљиво не само када је реч о стручном становишту. Без језичке коректности и језичке културе нема добре књиге. Српски је матерњи језик већине наших аутора и углавном сматрамо да нам помоћ у том погледу није потребна. Подсећамо да су и најпознатији писци користили помоћ лектора. Аутори треба да прихвате чињеницу да су они неоспорно стручни за област којом се баве, док су за језик стручни лектори (филолози).

Велики успех аутора је ако читалац (научна јавност) цитира његов рад (па и у негативном контексту). То је важно и за аутора и за издавача, а даље и за факултет, научни институт, универзитет и српску науку у целини. У том смислу велики значај има Електронски сервис *Задужбине* јер се, захваљујући њему, све монографије представљају и на глобалној интернет мрежи, што је од неоспорне важности за аутора.

Сарадња аутора и уредника неопходан је предуслов за настанак добре књиге. Грешке које се нађу у монографији по изласку из штампе нису грешке само аутора већ и уредника и целе редакције. Да би сарадња била успешна и да би се број грешака свео на минимум неопходни су разумевање и критичност у добронамерном приступу – једино тако аутор и *Задужбина* могу да ваљано обаве задатак који има заједнички циљ: штампање квалитетне монографије.